

ДИНАМІКА СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ СТИМУЛУ «ПРЕЗИДЕНТ»

(на матеріалі асоціативних експериментів)

Семантика суспільно-політичної лексики зазнає чималих змін під впливом зовнішнього, нелінгвального чинника - суспільно-політичних перетворень у країні мовців. На сьогоднішній час Україна бурхливо розвиває політичні сили, переглядає напрямки розвитку, перебуває у постійній ситуації змін у владних структурах. Певні політичні особистості входять у простір державотворення, інші - зникають. Все це неодмінно впливає на стереотипи мислення суспільства, яке всотує в себе нові смисли, семантичні зв'язки, асоціації під впливом політичної агітації. Дослідження семантичної структури стимулу «президент», проведене у 2013 - 2016 р. р., відобразило пряму залежність усвідомлення цього номінативу від особи керівника держави на момент дослідження, тобто психосемантика стимулу «президент» є великою мірою особистісно-центричною. У зв'язку з цим цікаво прослідкувати динаміку семантичної структури стимулу «президент» і виявити у цій структурі архаїчні та новітні елементи, а також спільні і відмінні риси залежно від часу опитування.

Поняття семантичної структури слова ґрунтується на поняттях «значення слова», «лексичне значення слова», «лексикографічне значення слова», «психолінгвістичне значення слова» тощо. За Л.А. Лисиченко, значення слова утворено внаслідок діяльності людського мислення у процесі пізнання навколишнього світу. [3, с. 11]. Лексичне значення слова складає не тільки предметно-поняттєва віднесеність звукового комплексу, а й цілий ряд інших позамовних і внутрішньомовних чинників. Тому в сучасній лінгвістиці говорять не про лексичне значення слова, а про семантичну структуру слова, про компонентний склад лексичного значення. Слова розкладають на елементи (семи), за якими протиставлені окремі значення, або лексико-семантичні варіанти полісемантичного слова, що складають семантичну структуру слова [там само, с. 13]. З іншого боку, антропоцентричні дослідження значення слів невід'ємні від розуміння психологічної природи значення (О.О. Потебня, О.О. Леонт'єв, Й.А. Стернін, В.М. Рудакова та ін.). Однією з найважливіших властивостей слова є асоціативність, під якою розуміють потенційну й універсальну здатність одиниць лексичного рівня викликати у свідомості носіїв мови асоціації з системою мови, світом понять та явищами навколишньої дійсності [1, с. 26]. Асоціативність слова експлікують за допомогою асоціативних експериментів та побудови асоціативних полів з подальшим аналізом їхніх складових. Тестування стимулу «президент» у серії асоціативних експериментів та аналіз складових його асоціативного поля надало можливість побачити динаміку семантичної структури цього номінативу.

За результатами масового асоціативного експерименту 2013 - 2016 р.р. (1000 респондентів
(здебільшого студенти), 208 одиниць в асоціативному полі,

117 різних реакцій), найчастотнішою, ядерною, асоціацією на цей стимул виявилось ім'я тогочасного президента України Петра Порошенка (*Порошенко 0,087*; на периферії були зазначені модифікації імені: *Петро 0,005*; *П. Порошенко 0,005*; *Порох 0,005* - СІЯ 0,102 (СІЯ - сукупний індекс яскравості асоціатів, за Й.А. Стерніним)), який грав головну роль на політичній арені увесь період першої серії досліджень (2013 - 2016). Поруч були зафіксовані імена інших гравців українського і світового політикуму зазначеної посади: попереднього президента України: *Янукович 0,019* (*Янукович :(((0,005*; *Янукович (фу) 0,005* - СІЯ 0,029); та інших: *Путін 0,010*; *Обама 0,005*. Особливістю АП стимулу стала велика кількість асоціатів - символічних та метафоричних позначень імен президентів. Так, в українській мовній свідомості досліджуваного періоду П. Порошенко яскраво асоціювався з власним шоколадним бізнесом (при цьому такі асоціати мають місце не тільки на дальній периферії АП, але і у вагоміших сегментах: ядрі та навколоядерній зоні). В. Янукович, в свою чергу, асоціювався із втечею, вбивствами та крадіжками. Так, СІЯ слів-реакцій на позначення бізнесу П. Порошенка склав 0,160 (*Рошен 0,058* (ядерна); близька периферія - *Кожквп 0,029*, *цукерки 0,029*, *шоколадка 0,024*; дальня периферія - *ням-ням-ням 0,005*; *цукерка 0,005*; *цукерочка 0,005*; *заєць шоколадний 0,005*). Евфемічні звертання до персоналії В. Януковича, різка критика його дій та негативне ставлення до нього було відображено у СІЯ 0,080 (*брехун 0,010*; *зłodий 0,010*; *офшор 0,005*; *сором 0,005*; *зрада 0,005*; *підступ 0,005*; *хабарник 0,005*; *зрадник 0,005*; *пусть уходит с поста (рос.) 0,005*; *офшори 0,005*; *втікає 0,005*; *вор 0,005*; *убийца (рос.) 0,005*; *бігун 0,005*). Таким чином, у період державного перевороту 2013 - 2014 р.р. українська мовна свідомість існувала в полярному світі: одна частина українців була обернена в минуле, реагувала на президента В. Януковича, інша частина українців вбачала президентом П. Порошенка і реагувала на його особистість. При цьому українці сприймали президента персоніфіковано і відштовхувались від особистості, а не від посади як такої із фіксуванням обов'язків і функцій. В АП стимулу значно менше асоціатів на позначення абстрактних функцій, ніж таких, що звернені до особистості. Серед асоціатів-реакцій власне на посаду (безособистісно) бачимо такі: *лідер 0,024*; *голова 0,024*; *гарант 0,014*; *керівник 0,014*; *влада 0,010*; *вибори 0,010*; *глава (рос.) 0,010*; *мати повноваження 0,005*; *верховний управитель 0,005*; *головний 0,005*; *ще круче ніж депутат 0,005*; *начальник 0,005*; *крісло 0,005*; *легітимний 0,005*; *країни 0,005*; *легітимний 0,005*; *Верховна Рада 0,005*; *вето 0,005*; *кабмін 0,005*; *голова Верховної Ради 0,005*; *легітимність 0,005*; *країна 0,005*; *гарант Конституції 0,005*; *посада 0,005* - СІЯ 0,830. Бачимо, що серед визначних характеристик посади президента українці визначили лідерство, управління, гарантії і законність. Натомість усю периферію АП просотували емоційно-оцінні, подекуди занадто грубі асоціати, що виражали крайню невдоволеність українського суспільства поточною ситуацією президентства в Україні (напр., *чмо 0,014*; *нецензурне (авт. - заміна вульгаризму) 0,010*; *брехун 0,010*; *ніхто 0,010*; *козел 0,010*; *Лев чи Осел 0,005*; *Гандон!!! 0,005*; *лайно 0,005*; *маріонетка 0,005*; *нецензура 0,005*; *брехня 0,005*; *пешка (рос.) 0,005* - СІЯ 0,089). Були присутні також асоціати, що критикували дії омріяного П. Порошенка (*старається але не може 0,005*;

слабак 0,005; середнячок 0,005; лицемір 0,005; ненадійний 0,005; неуверенный 0,005; розчарування 0,005; німецький 0,005; відсторонюється 0,005; не зробив те що мав 0,005; ненадійність 0,005 - СІЯ 0,055).

По закінченні терміну правління П. Порошенка (кін. 2018 - поч. 2019 р.р.) нами була проведена ще одна серія експериментів. Було опитано 50 осіб жіночої та чоловічої статі (студенти) віком 18 - 22 роки. Навіть невелика кількість інформантів та сформоване за їхніми відповідями асоціативне поле стимулу «президент» новітнього періоду відобразили зміни в усвідомленні цього поняття, а значить і впливи на семантичну структуру цього стимулу. Так, ядерними елементами стали реакції, тісно пов'язані зі суспільно-політичними реаліями 2018 - 2019 р.р.: *вибори 0,052; Зеленський 0,052*. Зазначимо, що під час виборів 2019 р. В. Зеленський отримав велику підтримку українців. Цей потужний акцент на іменах провідних особистостей українського політикуму відображений і в асоціативних полях інших стимулів. Наприклад, у стимулу «лідер» цього періоду ядерним елементом також виявлений асоціат *Зеленський 0,078*. Ім'я президента України правління 2014 - 2019 р. р., а також метафоричні позначення цієї особистості іще не полишають асоціативного поля, тобто утримуються в свідомості українців: *Порошенко (Порох) 0, 051; шоколадка 0,026*. Цей факт засвідчує, по-перше, фіксацію фактичних суспільно-політичних реалій періоду опитування (у 2018 р. - поч.2019 р. П. Порошенко - чинний президент), а по-друге - підкреслює певну інертність людської свідомості (і мовних явищ, які її відображають) у порівнянні з динамікою реалій життя мовців. Таку інертність можливо простежити і за асоціативними зрізами інших стимулів. Наприклад, стимул «революція» у зрізі 2013 - 2016 р.р. містить такі психологічні «архаїзми», як *Франція 0,002; 1917 р. 0,002; Жовтнева 0,002*, і високу апеляцію до революції 2004 р. (*Оранжевая, Помаранчева, Ющенко* тощо). У зрізі 2018 - 2019 р.р. також побачимо «архаїзм» *Помаранчева 0,054*, розташований на близькій периферії асоціативного поля.

Спільними рисами психосемантичної (асоціативної) структури стимулу «президент» періодів І (2013 - 2016 р.р.) і ІІ (2018 - поч. 2019 р.р.) є визнання президента як голови (*К: України, голова країни, царь (рос.), влияние (рос.)* тощо), а також оцінка дій особи-президента, що являє собою негативні емотиви (*Я: нема слів..., нецензурне* (авт. заміна вульгаризмів), *егоїзм* тощо). Красномовною стала реакція «*лучше не будет*» (рос.), отримана у червні 2019 р. у післявиборний період, яка теж є особистісно орієнтованою, проте має на увазі нового лідера держави.

Отже, для українців «президент» - це, перш за все, ім'я, особистість, і цей принцип сприйняття стимулу виявлено темпорально незмінним. Проте динаміка семантичної структури цього стимулу все ж таки має місце і виражена, передовсім, у таких асоціатах, які позначають конкретні імена чинних можновладців у періоди опитування.

Подальше дослідження стимулу «президент» у часових асоціативних зрізах зі збільшенням вибірки інформантів, виявлення актуальних семантичних компонентів значення цього слова у кожному періоді, зіставлення мовних і конотативних складових асоціативних полів, отриманих у різний час, складає перспективу дослідження механізмів роботи мовної свідомості українців.

Список використаних джерел

1. Бабенко И. И. Об ассоциативности как универсальном коммуникативном свойстве слова. *Вестник Томского гос. пед. ун-та*, 2004. . Серия: Гуманитарные науки (Филология). Вып. 1 (38). С. 25-28.
2. Леонтьев А. А. Психолингвистический аспект языкового значения. *Принципы и методы семантических исследований*. Москва: Наука, 1976. С. 156-169.
3. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови. (Семантична структура слова). Харків: Вища школа, вид-во при Харк. ун-ті, 1976. 113 с.
4. Потебня А. А. Мысли и язык. Харьков, 1892. 228 с.
5. Стернин И. А., Рудакова А.В. Психолингвистическое значение слова и его описание. “Ламберг”. 2011. 192 с.